

Calamiteitenplan - bijvoeren in de Oostvaardersplassen

Inleiding

Bij de behandeling van het beheer van de Oostvaardersplassen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal is toegezegd dat er een calamiteitenplan komt. De context van deze toezegging is meer inzicht te geven in de overwegingen bij en momenten waarop ingrijpen in de populaties dieren in de OVP aan de orde zal zijn. Bij calamiteiten moet dan gedacht worden aan onvoorziene gebeurtenissen met grote effecten op het ecosysteem. In het politieke en maatschappelijke debat rond de Oostvaardersplassen gaat het vooral over uitzonderlijke weersomstandigheden. Bij ingrijpen wordt dan gedacht aan bijvoeren en afschieten. In deze nota staat centraal wanneer bijvoeren in de OVP aan de orde zal zijn, vooral ten gevolge van uitzonderlijke weersomstandigheden.

De Oostvaardersplassen worden in het natuurbeleid aangeduid als een begeleid natuurlijke eenheid. Het gebied vervult een voortrekkersrol bij de ontwikkeling van begeleid natuurlijke eenheden. Al tientallen jaren is ervaring opgedaan met in het wild levende kuddes edelherten, konikpaarden en Heckrunderen. Internationaal is er veel belangstelling voor de wijze waarop het beheer hier gestalte krijgt. In Europa zijn nauwelijks andere gebieden te vinden die het tegen de vogelrijkdom van de Oostvaardersplassen kunnen opnemen. De inzet is om het Europese diploma dat de OVP hebben gekregen ook de komende tijd waar te maken en een zo natuurlijk mogelijk beheer voort te zetten.

Standpunt

Staatsbosbeheer voert in de Oostvaardersplassen in beginsel niet bij ten gevolge van weersfluctuaties tenzij zich hele bijzondere omstandigheden voordoen. Staatsbosbeheer voert bij indien er tekorten aan voor de dieren noodzakelijke mineralen optreden in het ecosysteem. Staatsbosbeheer sluit bijvoeren niet uit in extreme omstandigheden als terroristische acties en oorlog, voortkomend uit menselijk handelen. De bijzondere omstandigheden ten gevolge van weersfluctuaties, worden in deze nota beschreven.

Wettelijk Kader

De volgende kaders zijn in dit verband aan de orde:

Gezondheids- en welzijnswet voor Dieren:

art 36 van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren betreft de zorgplicht in situaties waarin het dier lijdt. Dit geldt niet alleen voor gehouden maar ook voor niet gehouden dieren. De relevante teksten luiden:
“Het is verboden om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van een dier te benadelen.”

“Een ieder is verplicht hulpbehoevende dieren de nodige zorg te verlenen.”
De wet schrijft niet voor op welke wijze de nodige zorg moet worden verleend.

Flora en Fauna wet:

artikel 74a is aan de orde:

1. Het bevorderen van de stand van edelherten, damherten, reeën en wilde zwijnen door middel van bijvoeren is verboden.
2. Gedeputeerde Staten kunnen ontheffing verlenen van het verbod, bedoeld in het eerste lid, indien sprake is van:
 - a. bijzondere weersomstandigheden of
 - b. een tijdelijk natuurlijk voedseltekort en het welzijn van de dieren in het geding is.

Art 2 is ook relevant:

1. Een ieder neemt voldoende zorg in acht voor de in het wild levende dieren en planten, alsmede voor hun directe leefomgeving.
2. De zorg, bedoeld in het eerste lid, houdt in ieder geval in dat een ieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen of nalaten nadelige gevolgen voor flora of fauna kunnen worden veroorzaakt, verplicht is dergelijk handelen achterwege te laten voorzover zulks in redelijkheid kan worden gevergd, dan wel alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem kunnen worden gevergd teneinde die gevolgen te voorkomen of, voorzover die gevolgen niet kunnen worden voorkomen, deze zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken.

Beleidsmatig kader

Hier zijn vooral de Leidraad grote grazers en de Ethische richtlijn aan de orde:

Leidraad grote grazers (strikt gezien nvt op edelherten):

- Grote grazers worden in principe niet bijgevoerd. Daarop bestaan twee uitzonderingen:
 1. Er moet worden bijgevoerd als essentiële voedingsstoffen (zoals mineralen) ontbreken of onbereikbaar zijn.
 2. Er moet worden bijgevoerd als er vanwege onvoorziene omstandigheden (bv overstroming) grote sterfte dreigt en ineenstorting van de populatie).
- Dit houdt ook in dat individuele dieren niet worden bijgevoerd.

Ethische richtlijn:

- Als er een “onomkeerbare ineenstorting” van de populatie dreigt, waarbij in een keer een buitenproportioneel deel van de populatie van een bepaalde diersoort sterft en zelfs zichtbaar gezonde dieren in zeer korte tijd dreigen te sterven door uitzonderlijke omstandigheden, dan is de beheerder verplicht de dieren bij te voeren. De dieren

kunnen dan vrijwel geen voedsel meer vinden en hebben niet de mogelijkheid om weg te trekken. In zulke situaties geldt dat de sterfte weinig te maken heeft met de draagkracht van het terrein maar vooral betrekking heeft op door de mens veroorzaakte situaties zoals dijkdoorbraak, brand, terreur- en oorlogsomstandigheden etc.

- Bijvoeren dient op een zodanige manier te geschieden dat de hierboven genoemde negatieve effecten tot een minimum beperkt blijven, zonder de dieren tekort te doen.

Beleid Staatsbosbeheer

In de Oostvaardersplassen is bijvoeren in beginsel niet toegestaan. Het heeft veel negatieve gevolgen voor het gebied en de grazers, is strijdig met de doelstelling van een zo natuurlijk mogelijk beheer en het is voor de edelherten bij wet verboden.

De volgende redenen spelen daarbij een rol:

- a) De grootte van de populatie wordt door bijvoeren losgekoppeld van het voedselaanbod in het gebied.
- b) De dieren die lijden zijn vaak niet in staat een sociale positie te verwerven in de kudde, waardoor voedsel voor hen in onvoldoende mate beschikbaar is. De sterkere dieren gaan vaak voor.
- c) Natuurlijke selectie wordt door bijvoeren voor een deel uitgesloten.
- d) Gebiedsvreemde stoffen en kruiden komen met bijvoeren in het terrein.
- e) De dieren doen met bijvoeren niets meer in het terrein en wachten de hele dag op hooi; ze worden hulpafhankelijk.
- f) Bijvoeren brengt dieren op een kunstmatige manier in een situatie die hun welzijn aantast en hun natuurlijk afweermecanisme tegen extreme voedselschaarste en kou doorbreekt (ze worden daarmee hulpafhankelijk; zie e)
- g) Bijvoeren verstoort de bronst synchronisatie waardoor kalveren en veulens onnatuurlijk vroeg in het jaar (november/december) worden geboren. Hierdoor wordt de sterfte onder pasgeboren dieren groter dan onder natuurlijke omstandigheden.
- h) Verstoring van de sociale verhouding binnen de populatie door bijvoeren.
- i) Bijvoeren verhoogt het risico op lokaal uitsterven, wanneer dit wordt gestaakt of achterwege moet blijven vanwege uitzonderlijke externe omstandigheden (oorlogssituatie, politieke overwegingen etc; vgl. situatie van het uitsterven van de oeros toen in de 17^e eeuw het bijvoeren in Polen werd gestaakt t.g.v. oorlog met Rusland)

Wanneer is bijvoeren in natuurlijke omstandigheden dan wel aan de orde? Voor de Oostvaardersplassen is voorkomen van het uitsterven van populaties een belangrijk criterium. Eenmaal uitgestorven populaties kunnen niet spontaan worden aangevuld vanuit andere natuurgebieden. De unieke ervaring die met dedomesticatie in het gebied is opgedaan onderstreept ook het belang van het op peil houden van de populaties dieren in het gebied. Hiermee wordt tevens een zekere genetische variatie in stand gehouden. Bijvoeren is dan ook slechts aan de orde indien de populatie wordt bedreigd met lokaal uitsterven.

Overeenkomstig de Leidraad grote grazers wordt bijgevoerd:

- bij het ontbreken en/of onbereikbaar zijn van essentiële voedingsstoffen voor de hele populatie, waardoor de populatie met uitsterven wordt bedreigd en
- bij het dreigen van grote sterfte en instorten van de populatie door onvoorziene natuurlijke omstandigheden.

Met bijvoeren in deze situaties wordt gestart:

- indien 60% van de populatieomvang/soort uitvalt in een tijdsbestek van 3 maanden of korter voor 1 april tijdens een winterperiode of gedurende 3 maanden in de periode april - december. In de winter zal veelal sprake zijn van het niet bereikbaar zijn van voedsel door sneeuw en vorst. In het groeiseizoen kan extreme droogte en warmte een reden zijn voor tijdelijke extreme verlaging van het voedselaanbod).
- indien de populatie zakt onder de 100 dieren per soort (ook na 1 april wordt bijgevoerd). Via onderzoek zal de onderbouwing hiervan de komende jaren nader worden vastgesteld.

Overeenkomstig de ethische richtlijn is bijvoeren toegestaan:

- bij het dreigen van een onomkeerbare instorting van de populatie door uitzonderlijke omstandigheden die door de mens worden veroorzaakt en niet te maken hebben met de draagkracht van het terrein.

In dit geval zal vaak sprake zijn van een ramp (brand, dijkdoorbraak o.i.d.). Wanneer dit speelt zal besluitvorming hierover op het moment dat dit zich voordoet worden genomen conform het handboek crisisbeheersing.

Operationalisering hiervan is als volgt:

- *Het voer.*

Het gaat om hooi uit natuurterreinen vergelijkbaar met die van de Oostvaardersplassen. Het geven van hoogwaardiger voer is af te raden omdat daarmee wintermetabolisme wordt verstoord met negatieve uitwerking op het welzijn.

- *Hoe bijvoeren.*

Het hooi wordt sterk gespreid af geworpen, zodat er zo min mogelijk rangorde gevechten uitbreken en de slechte dieren ook bij het hooi kunnen komen. Dit kan vrij simpel, door hooi van een vrachtwagen af te gooien, langs de beheersweg en langs enkele insteekwegen.

- *Hoeveel bijvoeren.*

Er moet gevoerd worden tot de dieren genoeg hebben, dus een onbeperkte opname van hooi. Hierdoor vinden minder rangordegevechten plaats.

- *Ontheffing*

In verband met het wettelijk kader (bijvoederen van edelherten is verboden) zal voor bovengenoemde uitzonderingen ontheffing worden aangevraagd bij het bevoegd gezag.

Tot slot

In bovenstaande is niet ingegaan op situaties waarin dieren ernstig ziek zijn, zichtbaar lijden, zich sociaal isoleren en geen overlevingsdrang meer lijken te hebben. Deze dieren worden dan geschoten. Je zou kunnen spreken van een "humanitair" beleid jegens de zwakke en meest hulp behoevende dieren. De aanwezigheid van boswachter en beschikbaarheid van dierenarts maakt dat de zorgplicht dagelijks wordt ingevuld en langdurig lijden niet aan de orde is. Dat betekent ook dat de omvang van de populatie niet wordt gefixeerd op een vast aantal dieren maar dat deze constant wordt afgestemd op de natuurlijke draagkracht van dat moment. Er vindt dus populatiebeheer plaats dat aansluit bij de keuze van het individuele dier en bij de natuurlijke processen.

In bovenstaande is om calamiteiten of rampen het hoofd te bieden verwezen naar een handboek crisisbeheersing dat Staatsbosbeheer heeft uitgewerkt. Dit handboek bevat een handleiding voor het effectief en gecoördineerd optreden bij denkbare crisissituaties. Als uitwerking hiervan zijn tevens draaiboeken beschikbaar of kunnen op basis van dit handboek

worden gemaakt. Een van de uitwerkingen die Staatsbosbeheer heeft gemaakt is een draaiboek besmettelijke dierziekten. Tevens is voor het reguliere beheer een draaiboek predatormodel uitgewerkt en vastgesteld. Dit draaiboek treedt in werking bij een verhoogd afschot in een korte periode.

Bijlage: Overzicht telgegevens 2005

Periodiek worden door Staatsbosbeheer tellingen uitgevoerd in de Oostvaardersplassen. Deze telgegevens worden gevalideerd door het RIZA.

Gelet op de omvang van het terrein is het onmogelijk alle dieren exact te tellen. Het gaat dan ook nadrukkelijk om geschatte gegevens. In de zomertelling vinden integrale tellingen (schatting) plaats van aantallen. Gedurende het jaar worden wekelijks de gestorven dieren gerapporteerd. Periodiek worden tellingen uitgevoerd van geboren dieren. Gedurende het jaar worden de standen afgeleid van de zomertelling aangevuld met gegevens over geboorte en sterfte.

Dit jaar zijn de tellingen, op basis van het verzoek van de tweede kamer, uitgebreid met tellingen naar geslacht en leeftijd. Voor de leeftijdsindeling is dezelfde indeling gebruikt als bij de tellingen op de Veluwe.

Edelherten

De gegevens op basis van telling van 2004 en de geboorte en sterfte gegevens treft u aan in de eerste tabel. De gegevens van de zomertelling wijken altijd enigszins af; het blijft per slot van rekening een schatting.

2005	hert	spitser	hinde	smaldier	hertkalf	hindekalf	totaal	hert/hinde	kalf/hinde
stand op 1-1-2005	388	116	483	119	217	208	1531	0,84	0,51
Geboorte					153	152	305		
sterfte kalf geboren 2004					32	47	79		
sterfte kalf geboren 2005									
sterfte 1 jaar en ouder	66	26	9	9			110		
Afschot	92	44	6	9			151		
Emigratie (afgeschoten)	3	2	4				9		
sterfte (aannname)									
stand op 1-7-2005	343	113	583	143	153	152	1487	0,63	

	geweidragers	Kaalwild	kalf	totaal
stand op 1-7-2005	456	726	305	1487
telling op 18-7-2004	474	652	305	1431

Heckrunderen

Voor de runderen is een telling uitgevoerd.

Heckrunderen									
2005	stier	stierpink	koe	pink	stierkalf	koekalf	totaal	stier/koe	kalf/koe
stand op 1-1-2005	177	51	246	57	60	60	651	0,75	0,37
geboorte					55	56	111		
afvoer gezondheidsdienst	3	3	13				19		
sterfte kalf geboren 2004					12	9	21		
sterfte kalf geboren 2005									
sterfte 1 jaar en ouder	29	18	18	14			79		
afschot	42	38	33	11			124		
sterfte (aanne)									
stand op 1-7-2004	154	-11	239	26	55	56	519	0,54	

	stier	koe	kalf	totaal	totaal >=1jaar
telling 6 aug 2005	84	276	111	471	360
volgens monitoring	143	265			408

De validatie van deze gegevens is nog niet afgerond. Waarschijnlijk is een aanvullende telling nodig om de gegevens voldoende betrouwbaar te maken. Opvallend is de verschuiving in de stier/koe verhouding.

Konikpaarden

Voor de Konikpaarden bleek een uitsplitsing op basis van geslacht en leeftijd niet mogelijk door telling in het veld. De telling van de totale aantallen kan wel vrij nauwkeurig worden uitgevoerd op basis van luvhtfototellingen. Daarbij is geen onderscheid te maken naar geslacht en leeftijd. Vanwege het feit dat de kudde een enorme omvang heeft en zich nauwelijks opsplijt in de zomer is het vooralsnog niet gelukt de gewenste gegevens op te leveren. Op basis van historische gegevens is het volgende overzicht gemaakt.

Konikpaarden									
2005	hengst	jaarling hengst	merrie	jaarling merrie	hengst- veulen	merrie- veulen	totaal	hengst/merrie	veulen/me
stand op 1-1-2005	286		53	299	45	102	101	886	0,99
geboorte						103	103	206	
afvoer gezondheidsdienst									
sterfte kalf geboren 2004						1	1	2	
sterfte kalf geboren 2005									
sterfte 1 jaar en ouder	3		21	5	21			50	
afschot	5		34	7	38			84	
sterfte (aanne)									
stand op 1-7-2005	331		46	332	41			956	1,01

Hier zijn de telgegevens nog niet beschikbaar.

